

Кумство при пострижение (Šišano kumstvo)

Таня Димитрова

*Edward Bernays University College, Zagreb
Ratkajev prolaz 8, 10000 Zagreb
E-mail: info@bernays.hr*

Резюме: Кумството при пострижение, по същество се определя като магически акт, широко разпространен в Хърватия между XV и XX век. При него косата се приема като ритуален атрибут, а церемонията отбелязва навлизането в юношеството, чийто духовен израз е символ на подчинение и отдаденост към Бога.

Фигурата на кръстника при пострижение е свързана най-напред с исторически утвърдени социални и религиозни представи и практики за необходимостта от патрон, покровител, настойник. Чрез него се извършва трансформацията на родовата идентичност – преминаването от пространството на своето към възприеманото като чуждо пространство. Той е скрепител на междуличностните отношения не само във вътрешно-семейните връзки на даден род, но и по отношение на межкултурните и дори междурелигиозните общности в дадени региони.

Кумството при пострижение представлява както публично, така и ритуално приемане на детето като нов член в рода или като цяло в по-широкия социален колектив и по този начин играе важна роля в самоопределянето на семейната единица в социума.

Ключови думи: кумство, кръстник, пострижение

Haircutting Godfatherhood (Šišano kumstvo)

Tanya Dimitrova

*Edward Bernays University College, Zagreb
Ratkajev prolaz 8, 10000 Zagreb
E-mail: info@bernays.hr*

Abstract: Godfatherhood in haircuts is essentially defined as a magical act widespread in Croatia between the 15th and 20th centuries. In it, hair is accepted as a ritual attribute, and the ceremony marks the entry into adolescence, whose spiritual expression is a symbol of obedience and devotion to God.

The figure of the godfather in the haircut is associated primarily with historically established social and religious ideas and practices about the need for a patron, patron, guardian. Through it the transformation of the gender identity takes place - the transition from the space of one's own to the space perceived as foreign. It strengthens interpersonal relations not only in the intra-family relations of a genus, but also in relation to intercultural and even interreligious communities in certain regions.

Godfatherhood in haircuts represents both public and ritual acceptance of the child as a new member of the family or in general in the wider social community and thus plays an important role in the self-determination of the family unit in society.

Keywords: godfathership, godfather, haircut

Въведение

Между раждането и смъртта са всички ония обреди, ритуали, свещенодействия, с които придаваме смисъл и значение на съществуването. Един от първите сред тях е *кръщението*. То включва даването на име и пострижението като акт на свещенодействие, които от своя страна са свързани с личностната идентификация, с първото приемане в общността и приобщаването към нейните ценности. Това приобщаване има както социален (земен) смисъл, така и духовен, нравствен (божествен) знак.

По въпроса за фолклорните проекции в християнската парадигма няма еднозначен отговор и обяснение. Фолклорната проекция би могла да се разгледа като унаследено фолклорно богатство, което се вписва в модела на християнството. Тя зримо възобновява обредите и обичаите от фолклора с тяхната отличителна конфигурация, дава им нов живот, намира им място в християнската култова система.

По време и на фолклорния обред, и на религиозния ритуал човек вярва, че влиза в контакт с трансцендентното, с Бог. На практика това разкрива функциите им на медиатори.

Целта на настоящето изследване е да се разкрият допирните точки между ритуала на пострижението, каквото е кумството при пострижение в Хърватия, и традиционната обредна система, свързана с раждането, кръщението и приемането на детето в общността на хората.

В традиционната хърватска култура кумството /кръстничеството/ винаги е било важен корелационен и интегративен механизъм на общността. В допълнение към класическата форма на тайнството кръщение, каквато я познаваме днес, в Хърватия е било широко разпространено и т.н. кумство при пострижение или стригано кръщение, като специален ритуал, който се изпълнява по време на първото подстригване на детето. Корените на този обичай са много далечни, за което свидетелстват някои хърватски глаголически източници, в които са запазени описания на този древен обред след кръщението.

Този феномен на територията на Хърватия не е изследван задълбочено от страна на учените, тъй като информацията, която може да се открие за него, е епизодична и непълна. Някои автори, записващи обичаите в определен район, дават откъслечни данни, които сме се постарали да анализираме и разработим в този текст, за да проследим преплитането на религиозното с фолклора и да установим колко дълбоко свързани и неразчлени са тези процеси.

Кумството при пострижение се счита за ритуал от езически произход, по-късно поет от еврейската традиция, откъдето е преминал към християнството, а от там към Католическата църква. „И пострижението на косите също идва от езическите религии към евреите, приема се и от християнството, но с различно значение. На Изток това е част от обряда на кръщението, а в Западната църква пострижението е церемонията, отбелязваща навлизането в юношеството, а духовният му израз е символ на подчинение и отдаденост към Бога“ [Pantelić 1976: 244].

Обичаят все още присъства в някои славянски народи, напр. черногорски, сръбски, български, за който Гаваци пише в „Лички календар“ [Gavazzi 1941: 8]: „Ако се съберат и прегледат всички детайли на кръстничеството при пострижение, макар и накратко тук представени от различни части на Лика и се сравнят с материали за този обичай от други части на Хърватия, пък и по-далеч, например в Босна, Херцеговина, Черна гора, Сърбия, България и др., ще се види, че много от тези детайли се намират и в кумството при пострижение [...]. Съдейки по старите данни за кумството при пострижение, напр. в Далмация (още през XV и по-късно през XVII век), от Истрия (през XVII век), след това Босна и Черна гора, няма основание да се съмняваме, че този обичай съществува в Лика

от много векове. Възможно е той да е съществувал тук много по-дълго, някъде след мигрирането на хърватите на юг, също може да се допусне, че нашите славянски предци са познавали кумството при пострижение от времето на разпадането на общността в прародината на север. И оттам то е могло да бъде наследено от хървати (както и сърби и българи - при които то също е много добре познато и широко разпространено, макар и не навсякъде)“ [пак там]. В допълнение, д-р Гавази цитира също изследователя Фридрих С. Краус, който през 90-те години на миналия век пише трактат за обичая пострижение при южните славяни, като споменава в своята разработка хърватския фолклорист Томо Драгичевич и неговите свидетелства за пострижението в Лика [пак там 3].

Кумство при Пострижение в Хърватия

Обичаят е бил доста разпространен в района на Северозападна Хърватия, но най-вече в района на Лика, особено през XIX век. Повечето записи са направени в този район, потвърждавайки, че както децата от мъжки пол, така и тези от женски, освен своите кръстници, имат и такъв за пострижение: „Старите Ивчевичи, родени на територията на Великите Ивчевичи (в Лика), твърдят, че обичаят кумство при пострижение съществува от древни времена. Веднага след като детето се кръсти, започва да се мисли за кръстника за пострижение“ [Hećimović-Seselja, 1985: 151–152]. „Вижда се, че ядрото на традицията на кумството при пострижение в Лика, както и в Северозападна Хърватия, е еднакво навсякъде, въпреки че някои детайли в ритуалите не съвпадат“ [Gavazzi, 1941: 4].

Въпреки че въз основа на етнографските данни може да се направи изводът за значението и стабилността на обичая, вече през XX век, по-точно от средата на XX век, изследванията в сферата на етнологията отбелязват, че той е изоставен и почти забравен: „Не се знае много за този стар обичай в Лика. Дори хората живеещи далеч от Лика, които са се откъснали от родната си гръд; мнозина живеещи там също не знаят“ [пак там].

В хърватската енциклопедия намираме данни, че кумството при пострижение е било широко разпространено в Хърватия в началото на XX век в района на Централна Хърватия на юг от Сава (Покупле, Жумберак, Горски котар, Лика) и в граничната зона на Южна Далмация и Херцеговина. В етнически и религиозно смесени райони кръстниците при пострижение също се избират сред членовете на различните етнически и религиозни групи, така че да играят важна роля за установяването на социална стабилност между тях. През втората половина на XX век социалните му функции отслабват и обичаят изчезва.

В град Оток освен *šišano* (постригано) е записано и наименованието *striženo* (стригано) кумство, което идва от думата *strići* (стрижа): стригане на вълната на овце с ножици. „Това кумство е когато един друговец (влах или турчин) отрязва малко коса от върха на главата на детето на свой близък или побратим с ножица. Той дава на кръщелника си малко пари, а майката на кръщелника дава на кръстника риза или одеяло“ [ZNŽO, 1897: 287]. Освен това е очевидно, че кръстникът при пострижение в този край на страната не е бил от женски пол или дори човек от римокатолическа вяра, а друговец, представител на друга религия (напр. мюсюлманин). Също така обичаите се различават и в зависимост от мястото на главата на детето, където се е извършвало пострижението на косата. Докато в Лика то е било зад ухото или на тила (където не се вижда), но в никакъв случай над челото или в горната част на главата, то в островната част на страната е била подстригвана именно горната част на главата.

В други части на Хърватия обичаят се нарича по различен начин: *naštrigona* / *poštrigovana* / *strižena* / *šišana* / *zastrižena kuma*

(настригана/постригана/стригана/подстригана/застригана кръстница) – роднина или кръстница, а по-късно *naštrigoni / poštrigovani / striženi / šišani / zaštrženi kum* (настриган/постриган/стриган/подстриган/застриган кръстник) – област Загреб [Barlek 1988: 338; Rožić, 1907].

Кумство при Пострижение: Исторически Предиспозиции

Въпреки че кръстникът при пострижение е бил еднакво важен, равен на кръстника, този обичай започва да изчезва след Първата световна война. „Тъй като кумството при пострижение се губи сред народа, етнолозите се опитват да запазят данните за този обичай в нашия регион. Цитираните текстове на хърватски глаголически църковни книги също могат да хвърлят светлина върху този обичай“ [Pantelić, 1964: 39]. Както споменахме по-рано, записите за кумството при пострижение се намират в най-старите глаголически книги и литургични ръководства. Това са молитви за подстригване от XI век, които са записани в старославянски литургични наръчници (*Euchologium Sinaiticum*) и в шест хърватски глаголически ръкописа, създадени между XIV и XV век: Хървовев мисал, Парижки - Code slave 11, Връбнички II, Метрополитан MR 180, Люблянски и Рочки кодекс (пак там: 37). От шестте хърватски глаголически книги и най-старите печатни книги само в две е описан този обред: изданието на Varović (1493) и Brozić (1561). Намираме го и в един учебник, отпечатан във Венеция през 1682 г., докато в учебника на Петър Кнежевич от 1773 не [Frček, 1948: 148/ Pantelić 1964: 39]. Молитвите, които свещениците отправят по време на церемонията, се отнасят към службата по време на пострижението и са добавени към тайнствата от IX и X век под заглавието: *Oratio ad capilaturam*.

В целия ръкописен глаголически фонд Рочкият мисал /богослужебна книга/ е най-богатия на ритуални текстове, които „освен това са по-дълги и по-пълни от останалите. Такъв е например обредът за пострижение на косата, от който може да се търси произходът на кумството при пострижение, живял и до днес сред българи, сърби и хървати“ [пак там: 36]. Рочкият мисал, написан от Бартол, е бил използван в средновековния глаголически център на Истрия - град Роч, чийто име носи кодексът. Съдържанието на този мисал е разнообразно и в ритуалните текстове, като в първи се появява: Молитва за пострижение на отроче [пак там: 30-32]. Този текст е преведен от гръцкия оригинал и се състои от три молитви, които са озаглавени еднакво като и целия ритуал. Молитвите се различават по съдържание и предназначение.

Пантелич [Pantelić 1964: 38], в началото споменава пострижението като знак на духовно посвещение, като се позовава на Стария и Новия завет. Авраам пострига косата на Мелхиседек (Стар Завет), точно както беше направено на апостолите и учениците (Нов Завет) в знак на жертва и превръщането им в Божии служители. Свещениците се постригват, за да покажат своето смирение пред Бог и в замяна го молят за милост, благословия и да им даде вяра, вместо власт, в свещеното писмо, тоест Христовото учение. В този смисъл пострижението на косата се е превърнало в християнски символ на преданост към Христос, така както католическият обичай за бръснене на косата на скалпа, е официално въведена още през IV век на Изток, а от VI век на Запад и става задължителна за всички монаси, до нейното премахване през 1972 година.

Днес тази молитва все още се използва в Източната църква при свещеническо ръкополагане. Чрез нея се търси добър живот и благословия както за свещеника, така и за този, който извършва ритуала. Интересно е, че и в молитвите в Рочкия мисал свещеникът се моли както за постригвания, така и за себе си.

„Друг източник разглежда целенасочената и функционална роля на косата за защита на главата от лоши атмосферни условия, „търси сила и за останалите части на тялото, за да може да доведе до добър живот“ [пак там]. Молитвата е отправена към Бога, за да подкрепи всички части от тялото на човека, който е създаден по Негов образ и подобие,

а Неговите слуги да Го хвалят и прославят с цялото си сърце и душа. По този начин достойнството на тялото се постига чрез (първото) пострижение на косата, което се подчертава в израза: „започване пострижението на главата“. Използвани са думите „раб“, „слуга“, а не „дете“, за това може да се заключи, че тази молитва принадлежи към церемонията по въвеждането на момче в младостта му. Третата молитва е озаглавена: *За красива коса* и подчертава пострижение, което се извършва върху дете или младеж. В хърватските глаголически кодекси думата има значение *infans, innocens* и *parvulus* - „дете“, „период на детство“. „Младенец се използва за дете в утробата на майката, невинно дете, екзекутирано от Ирод и дете при кръщение. Следователно тази молитва би могла да бъде част от обряда на кръщението, както е днес в Източната църква“ [пак там: 38].

Като се има предвид, че и трите молитви имат общо заглавие: *Молитва за пострижение на отроче*, важно е да се спрем с думата *dječ*; в хърватските глаголически книги това означава *puer, iuvenis* и *servus*, т.е. момче, младеж и слуга. По този начин може да се определи възрастта на участниците, над които се извършва церемонията по пострижение, което включва следното: времето, когато е извършено кръщението на детето, прехода на момчето към юношество, времето за пристъпване към духовно израстване. „Това разграничение се запазва и по-късно в практиките на Католическата църква - докато в Източната църква се извършва и до днес, като част от тайнството кръщение, в Западната църква пострижението е церемонията по навлизане в юношеството и в същото време е символ на подчинение и посвещаване на Бог“ [пак там: 37].

„Изглежда, че от XV век тази церемония се оттегля от църквата и се превръща в народен обичай, за което свидетелстват първите потвърждения в Далмация и Истрия от онова време“ [пак там: 39].

М. Стойкович (1953) представя приноса от по-стари, по-малко известни пътеписи за хърватския народ от XV век, както от хърватски, така и от чуждестранни автори. Той споменава италианския етнолог Петър Нутрицио, който в книгите си изследва жителите на Далматинска Загора, наречени *Морлачи*, по примера на А. Фортис и И. Ловрич. Пишейки за техния живот и обичаи, които „много се различават от другите нации с многобройни суеверия и оригиналност“ [Stojković 1953: 264], той цитира следното потвърждение за кумството при пострижение: „Морлакинята не е ни най-малко неудобна за съпруга си и къщата си по време на бременност. Те раждат сами и без акушерка, когато отиват на работа, в гората; те къпят детето в поток и продължават да извършват ежедневните си задължения, носейки детето със себе си. След 8 дни го водят, за да се кръсти. Освен кръстника за кръщение, Морлаците имат и друга подобна връзка, и това е кръстникът за пострижение: той подстригва малко коса на детето с ножица на кръст. Този обред е по-полезен за родителите, отколкото за кръщелника“ [пак там: 266]. От този кратък запис може да се разбере важността и целта на обичая, както и за начина, по който той е изпълнен.

Владимир Мажуранич [Mažuranić 1913: 568] също споменава обичая: „Такъв обред се е извършвал през Средновековието в много страни. Наричан е от западните правоверни: *capilatoria, capillatura* (коса). Той насочва читателя към други източници, които говорят за това: „В римския обред (тайнството на Свети Григорий) има: *Orationes ad capillaturam incidendam et ad puerum tonsurandum*. Такава е било първото постригване на младежите, според закона на салските франки. Голям празник, на който на момчетата се дават подаръци. Изглежда, че това е било обичай сред тези франки и едва на дванадесетгодишна възраст са били постригвани. Несъмнено церемонията по първото постригване е обичай и у нас - „кумството при пострижение“ [пак там].

Д-р Гавацци също е посветил на кумството при пострижение няколко свои изследвания. Той се е занимавал с „първото или специално ритуално пострижение на дете или младеж / момиче - която по всяка вероятност е било донесено от южните славяни като наследство от север и е оцеляло на Балканите като установена традиция, потвърдена в писмени паметници от гръцката византийска територия. Според него от там идва и вярата в демонични същества, които имат особен принос след раждането, определяйки съдбата - орисници и други подобни [Gavazzi, 1959: 29].

Вариации на Кумството при Пострижение

За разлика от църковния ритуал при кръщение, забелязваме, че ролята на родителите не е толкова подчертана при кумството при пострижение. Единствено човек от женски пол, т.е. кръстница, първоначално се приема за кръстник при пострижение, но има и случаи, когато съпругата и съпругът подстригват детето заедно, т.е. когато семейната двойка представлява кръстника за ритуала. „Майката на детето избира момиче или жена, които ще пострижат косата на детето ѝ за първи път и по този начин ще стане кръстница при пострижение. Най-често това е нейната племенница или роднина... Ако мома постригва детето, то има само кръстница при пострижение, когато омъжена жена постригва дете, съпругът ѝ и тя са кръстници при пострижението“ [Hećimović-Seselja, 1985: 151–152]. За района на Лика Гавацци описва [1941: 3]: „Случва се някой да подстриже крадешком косата на детето, ако подозира, че не би бил приет добре за кръстник при пострижение”.

Добрите междуличностни отношения в селските общности, основани на реципрочност, сътрудничество и взаимопомощ, биха могли да бъдат официално формализирани под формата на кръстни връзки, един вид споразумение, което е валидно като закон или неписано правило. Установената връзка между кръстника и детето при пострижението се смята като особено уважение към най-близкото семейство и рядко се случва връзката да бъде развалена или забравена. Кръстницата посещава по-често своите кръщелници и им носи подаръци. Когато детето порасне, тогава посещенията са по-редки, но връзката никога не се прекъсва, кумовете никога не се забравят. „Някои кръстници и кръщелници остават в добри отношения и живеят в хармония, а някои живеят като всички останали“ [ZNŽO, 1897: 287]. „И по-късно, до края на живота си, този кръстник или кръстница при пострижение се смята за истинския кръстник на детето, той е приятел на дома му, той е поканен на празнични поводи (например на сватбата) и му показват уважение и обич - кога по-малко, кога повече [...] И това не е еднакво навсякъде в Лика (нито другаде, особено в Хърватия)“ [Gavazzi, 1941: 4]. Доказателство, че кръстникът при пострижение наистина е бил ценен, говори фактът, че те често стават кумове на сватбата на кръщелника си. Разбира се, в Лика и на някои други места в Хърватия има случаи, при които не се държи особено на кръстника при пострижение. Освен това, според традицията, бракът между кръстника при пострижение и кръщелника не е разрешен [пак там].

Избор на Кръстник

Изборът на кръстник най-често е свързан с желанието детето да расте бързо и добре, така че

се смятало, че положителните характеристики на кръстниците биха повлияли значително на реализацията на това желание. Вярвало се, че ако кръстникът е здрав, силен и богат, такъв ще бъде и кръщелникът. „В посока на тези вълшебни желания, за кръстници се избират не само хора със здрава (дълга) коса, но като цяло силни, здрави, на предни позиции в обществото и щастливи. Но все пак заможни. Последният мотив, обаче вече не е толкова магически, а по-скоро такъв кръстник би помагал материално на кръщелника (и неговите родители)“ [Gavazzi, 1941: 7]. В допълнение към тези

физически характеристики било желателно кръстникът/кръстницата да е в добро (или по-добро) финансово състояние, за да може да дарява своите кръщелници както след пострижението, така и за всеки рожден ден или някои важни дати. Родителите са се стремили, косвено чрез кумове, да осигурят на детето си допълнителни блага, ако самите те не могли да направят това и по този начин частично да допринесат за благосъстоянието на цялото семейство. „Задължителните подаръци за кръщелника вече бяха споменати по време на пострижението, но подпомагането на кръщелника продължава често и след това, и разбира се косвено подпомагане на семейството му като цяло. Всъщност усилията, при повечето случаи, са да се добави за цялото семейство нов приятел - почтен, заможен, напреднал“ [пак там].

Кумство при Пострижение: Магически Аспект

Важността на този ритуал като цяло може да се разгледа от няколко перспективи. Първо ще се интересуваме от популярното разбиране относно физическите, телесни ползи, които се постигат с този акт, а след това ще се открият онези перспективи, които поставят под въпрос духовните, както и магическите ползи. В крайна сметка ще разгледаме кумството при пострижение от социологическа гледна точка, като обичай за приемане на нови членове в общността, който има своите антропологични и културни основи. Една от основните цели, посочени от повечето изследователи за Лика, но и за други области на Хърватия, е растежът и здравината на косата на кръщелника. Но това не е единствената, а често и не най-важната цел при пострижение, защото освен растежа на косата, значението се отдава и на растежа на кръщелника като цяло, неговото здраве и напредък [пак там]. В тази връзка трябва да се спомене желаният магически ефект на обичая.

Според тезата на д-р Гаваци [пак там: 6] кумството при пострижение по същество се определя като магически акт: „Ясно е, разбира се, че всички тези примери са от различен характер и имат магически, свръхестествен ефект върху растежа на косата на първо място, но най-вече на детето като цяло.“ В народните практики, извлечени от вярата в силите на злото и доброто, често се използват различни предмети, носени около врата или ръката, т.нар. амулети, талисмани, които са имали защитна функция. В обичая на кумството при пострижение актът на действието води до желаното качество на косата, дължината, формата и т. н. Освен това самата коса се приема за ритуален атрибут. „Така например има обичай подстригана коса да се поставя на някое по-голямо растение или под него, което е доста често в Лика, а другаде у нас е доста рядко. Косата се заравя под младо плодно дърво или се поставя между клоните му, а това най-често е слива (понякога роза). Този акт често има много ясна цел: да накара косата или детето да растат добре и бързо като млад плод. Но има и други начини... В някои села подстриганата коса се поставя на тавана (тя се съхранява на „запазено място“) ... или се закрепва за гредата в стаята (напр. Ivčević Kosa, Gračac). Когато няма друго обяснение, първо всички ще си помислят, че става въпрос за това, да се скрие и съхранява косата възможно най-добре и безопасно. Но от някои примери (и на други места в Хърватия), се вижда, че хората обясняват съхранението на косата на греда, смесена с малко восък, понякога във формата на кръст, по следния начин: такъв вид прикрепване към греда трябва да влияе върху косата, за да расте нагоре, към тавана, високо, дълго. Така че отново виждаме, магически акт за растеж на косата“ [Gavazzi, 1941: 5–6].

Косата като Символичен Елемент

Значението на косата е изучавано и интерпретирано от древни времена. През първите векове сл. Хр. библейски източници също споменават за значението на косата. Постригването на косата се приемало като проява на смирение и себеподаване на Бог.

Според Стария Завет косата е символ на сила и живот. Накратко, библейската традиция казва, че Самсон, последният от съдиите на древен Израил, е бил непобедим в битката срещу филистимците. Неговата свръхчовешка сила била точно в косата, която никога не била подстригвана. Филистимците открили тайната на неговата свръхестествена сила с помощта на Далила, която съблазнила Самсон и измамно разбрала къде се крие неговата сила. След това филистимците много лесно победили Самсон, като отрязали косата му насън, ослепили го и го хвърлили в затвора. Така косата на Самсон била силен щит и източник на живот, а да бъдеш без нея означаваше да останеш без живот. Косата притежавала тази изключително силна роля на жизненост и напредък, така че всяко нейно отрязване било признак на слабост и загуба. „Преди Давид било забранено постригването на косата, освен при освещаването на левитите. За пророците рязането било знак на траур. И така, първоначално косата е символ на физическа сила и живот, и още, подстригването е знак за отказ от суетата на света” [Pantelić, 1964: 37]. При кумството при пострижение се постригва първата коса, но отново със същата цел, както в древни времена. Значението било обусловено като стъпка към прогрес и жизненост. В някои древни култури, във формите на жертвоприношение могат да бъдат намерени кълновете на кумството при пострижение. „Всъщност има случаи в някои народи (от древни времена), да се жертва постригана коса“ [Gavazzi, 1941: 9]. Жертвата в този смисъл логично произтича от тълкуването, че жизнената сила е скрита в косата и че чрез подстригването ѝ ние съзнателно оставаме без тази сила в чест на божество (в политеизма). Това е бил само един от начините за поклонение на духовните сили, за които хората вярвали, че могат да им помогнат или да им помагат ежедневно не само в семейството, но и извън него. Тъй като християнската култура е взела вероятно този обичай от езичеството (индиректно чрез юдаизма), не е изненадващо, че е възможно такова обяснение, въпреки че в нашата култура няма по-конкретни доказателства за подобни предположения. Ролята на обичая се обяснява най-вече като (магическо) стимулиране на растежа на косата на кръщелниците (особено на жените), да се запази косата дълга и здрава, като по този начин са се стремили да повлияят на растежа на тялото на детето като цяло и да му осигурят здраве. „Той е ясен и надежден - и има някаква неестествена (магическа) основа“ [пак там]. „Според всички детайли (свързани с подстригването и съхранение на косата) като основен мотив излиза: добър и бърз растеж на косата, а с него се желае и растежът на детето като цяло, неговото здраве и напредък. Глаголическите мисали имали същата тенденция, с изключение на това, че освен напредъка и здравето на детето се желало и неговото психическо здраве” [Pantelić 1964: 39]. Освен като мотив за възход и растеж, понякога пострижение се правело след възстановяване на детето от болест, като забрана за връщане на заболяването.

Също толкова важно било и процедирането с подстригания кичура коса, вярвайки, че това ще донесе щастие на детето и на всички членове на домакинството. Затова косата се поставяла или вмъквала на символични места в къщата. „Понякога дори е хвърляна някъде или унищожавана (изгорена), но други места се съхранява внимателно и по различни начини: тя се поставя върху някои дървета или се заравя под тях, но най-добре се съхранява някъде, напр. зад гредата (характерно за Прибой, Раковица, Кутерево), в сандъка“ [Gavazzi, 1941: 4–5]. В допълнение, това действие понякога е придружено от специална формула, която изразява желанието детето да напредва бързо и безопасно: „Моето агне, колкото по-високо те вдигам във въздуха, толкова повече расте косата ти! (Jezerane)“ или: „Момиче до гредата, косата до пета! (Раковица)“ [пак там: 6]. Повдигането има много специфична цел: както кръщелникът, така и косата му да растат нагоре, към гредата, т.е. че кръщелникът да е високо от пода до гредата и косата дълга от гредата до пода. След което детето било вдигано, понякога главата му е

била удряна много леко по гредата, а подобен акт е бил извършван и в Западна Хърватия [пак там]. Закопаването на подстриганата коса до сливово дърво или каквото и да е овночно дърво се тълкува като успокояване на божеството, което живее в дървото, но също и опасността, която го заплашва, ако косата и ноктите на детето не бъдат отрязани [Frazer 2002: 150]. Косата като символен елемент, се различава по същност и характер в обичаите на различните общности не само в Хърватия, но и в Югоизточна Европа като цяло. От християнска гледна точка косата, освен като елемент на сила и смирение, при постижението като инкорпориран акт по време на тайнството Кръщение, носи в себе си и друга чисто практическа черта. Ако кръщаваният загине на неznайно място и тялото му не може да бъде открито, молитвените погребални последвания се извършват именно върху косата, която се явява единствена останала реална физическа връзка с покойния като част от него.

Кумството при Пострижение като Ритуал за Посвещение

Що се отнася до социологическите определения, предположението е, че обичаят кумство при пострижение представлява както публично, така и ритуално приемане на детето като нов член в роднинската общност или като цяло в по-широка социална общност. По този начин някои описват пострижението като: „първоначален ритуал на влизане на момче (момиче) в зряла възраст, с какви ритуали на зрялост (наречени церемонии за посвещение) е пълен целият свят, особено по-примитивните народи, в безброй форми и вариации, от австралийци до европейци (в миналото някои народи при пострижение дават на момчето меч или го качват на кон)“ [пак там 8-9]. Както кръщението е обред за посвещение в общността на вярващите, т.е. в голямата общност на християнската църква, така и обредът пострижение е вид посвещение в света на възрастните членове. Пострижението на косата е символичен процес на прекъсване на връзката на детето със света, от който произхожда, и представлява неговото тържествено въвеждане в нова общност. В някои култури по света такова посвещение се извършва чрез обрязване на части от тялото (най-често в гениталната област).

Кога се Извършвал Ритуалът

На въпроса кога обичаят може да бъде изпълнен, много автори и изследователи дават близки отговори, но все пак има и сериозни различия: пострижението било извършено в най-ранна възраст на детето, непосредствено след раждането и кръщението. „Веднага щом косата на детето порасне, кумата може да я подстриже. Може да мине месец след раждането, може и по-късно, но се полагали усилия да се извърши през първата година от живота на детето“ [Hećimović-Seselja, 1985: 151–152]. „Това е обикновено към края на 1-вата или 2-рата година, както беше казано, а понякога преди или след това; има и случаи, когато кумството при пострижение се изпълнява през 7-мата, 8-мата, 10-тата година, понякога дори до 20-годишна възраст“ [Gavazzi, 1941: 4]. Следователно виждаме, че възрастта не е била от решаващо значение, но са се полагали усилия да се направи това възможно най-скоро, така че родителите да могат да осигурят здравословен и добър растеж (коса и тяло) на детето възможно от най-рано. Но ако пострижението трябвало да бъде отложено за по-късен етап от живота на детето, тогава целта била да се включи младият мъж или жена в периода на зрялост и да стане пълноправен член на общността. Някои източници посочват, че след пострижението момчето се качвало на кон, за да бъде силен и мощен войник, а момичето е получавало домакински предмети, за да бъде добра домакиня; което много прилича на обичая да се дават на детето символични предмети след раждането или кръщението, с желанието да стане добър майстор и др.

Подобно на кръщението, обичаят да се кумство при пострижение се изпълнявал в неделя, най-често в новогодишната неделя. Атрибутът „млада“ означава първия ден след новолунието (но това може да бъде и петък), когато луната е в своята орбита близо до слънцето. Според фолклора тогава Луната е имала най-добър ефект върху хората и тяхната дейност, така че те са се опитвали да извършват всички важни ритуални действия през този период. „Добре известно е, че през младата неделя (и младия петък) т.е. първата неделя (петък) след новолунието се провежда, според общоприетото вярване, в особено благоприятни дни, когато всичко, което е засято, започва да расте. И това е била причината, поради която кумството при пострижение в Лика и в някои други части се провеждало в навечерието на Нова година [...], в предобедните часове, което, според вярата, осигурява бърз растеж на косата и показва, че детето ще напредва, тъй както денят расте и напредва“ [Gavazzi, 1941: 6–7]. Слънцето носи символична роля, важна за обичая кумство при пострижение, но и за живота на детето като цяло. Позволява растежа на растенията и всички земни плодове; по аналогичен начин хората вярвали, че Слънцето ще повлияе както на физическия, така и на духовния растеж и развитие на детето. Най-общо казано, всички ритуални действия се извършват в съответствие с космическите и природни цикли; точно в ежедневните процеси, хората са открили идентичността на природата и човешкия живот, несъзнателно хармонизирайки собствения си био ритъм с природните цикли. Това отново ни води до въпросите за космоса и хаоса. В подредения свят, космоса, ние като същества реално съществуваме, влизайки в отношения с други същества и така ние осъзнаваме себе си като завършени. Общите взаимодействия са изключително важни във всички практики на социалните групи.

Начини за Извършване на Ритуала

Както бе вече по-горе наведено при изпълнение на акта на пострижението косата била подстригвана или под формата на кръст върху скалпа или се вземал кичур на три места във формата на кръст, или цялата коса е била подстригвана [Pantelić, 1964: 39]. Други данни показват, че „кумата подстригва малък кичур коса с ножица само на едно място. Може да е зад ухото или на тила (където не се вижда). Над челото, нито в горната част на главата, косата не била подстригвана. Детето е в люлката или в скута на кумата, докато тя реже косичката му“ [Hećimović-Seselja, 1985: 151–152]. Ножици са използвани от кумата за подстригване на косата на детето, а детето най-често седяло в скута ѝ до камината. Някои източници предполагат, че това е било правено и на кръстопът преди зазоряване (свързано отново със символичната функция на Слънцето). Във всички горни примери е очевидно, че трябва да се внимава по отношение на мястото, където се подстригва косата. Подстригването на косата във формата на кръст показва тогавашното разбиране на този обичай като част от церемонията по кръщението: „цял кръст се изрязва върху скалпа от косата на детето и след това косата се поставя под главата на детето, когато спи, за да има добър сън“ [Gavazzi, 1941: 3], но „това не е еднакво навсякъде“ [пак там: 4] и е възможно да се предположи, че подстриганата коса е била поставяна под главата на детето също във формата на кръст. Предвид вече споменатия произход на този обичай, ние обяснихме тази процедура като начин за въвеждане на християнски символи в езическия обичай, а след това и стремеж за пълна християнска отдаденост.

Що се отнася до начина на извършване на пострижението, Gavazzi [1941: 4] дава следните примери, които допълва с топографски данни: „Така на някои места кръстникът подстригва само малко коса на едно място на главата (напр. Drežnik, Dabar, Vaganac, Krivi Put); на друго място е правило да се подстригва кичур коса на три места - на скалпа или тила и над двете уши (напр. Razvale, Brinje, Korenica, Smiljan); доста

често кръстникът ще одреже, всъщност ще постриже цялата коса на кръщелника (напр. Brlog, Gračac, Kuterevo, Krasno)“.

Подаръци след Ритуала

Извършеният ритуал най-често бил придружен от тържество, т.е. празник, който продължавал от десет часа сутринта до здрач, а броят часове, които селяните са прекарвали в честване на кумството при пострижение, показват значението, което са му придавали, много подобно на празника след кръщението, т.нар. кръщене. След пострижението на косата, семейството редовно се забавлявало, „на първо място, за да почете кръстника (кръстницата). Този подарък на кръстника е също толкова важен и задължителен навсякъде за кумството при пострижение“ [пак там]. Взаимното подаряване на подаръци след ритуала е също практика. На кръстницата се дава нещо от текстил: дамска торба/чанта и покривка, а на кума мека риза, чехли и кърпа. В торбата на кръстниците слагат сладки, торти, месо и напитки. След като кръстницата постригва косата, тя дава на кръщелника си подарък - риза, *kikljucu* (рокля), еднакво за мъжко и женско дете, която поставя в люлката до детето. На мъжко дете се давало детска червена шапка *Lika*. Кръстникът слага под възглавницата само пари, сребро, а понякога и дукат и казва: „Нека косата му расте по-добре“ [Hećimović-Seselja, 1985: 151–152]. Сред подаръците, които кръстникът при пострижение дава на кръщелника си [Гаваци 1941: 4], той посочва следното: „някаква част от дрехите: червена шапка, някакви бижута, обувки, а понякога пари или дори цяло агне. Семейството на постриганото дете също дарява: майката редовно връщала жеста с кърпа, кърпичка, чаршаф, чанта, шал за глава, риза, „чехли“ и или каквото и да било. Според традицията на определени места, по повод пострижението, кръстниците се почитат по различен начин: масло, хляб, месо, пиле или петел, вино и т.н.“.

Заключение

Разглеждайки всичко представено по-горе, би могло да се заключи, че пострижението като мистичен акт, освен че има своята историческа дълготрайна следа, се явява и скрепител на междуличностните отношения не само във вътрешно-семеините връзки на даден род, но и по отношение на межкултурните и дори междурелигиозните общности в дадени региони.

Обосновано може да се твърди, че пострижението като духовен акт и елемент от живота на детето (или възрастния), който е включен в тайнството на Кръщението при християнските общности и пострижението при кумството (само при детето), което е равностоен в представите на общностите придатък, имат еднаква социална стойност. Ако при кръщението актът на пострижение носи символизма на религиозно преклонение и смирение пред Бога, то пострижението при кумство има повече социален характер, който по своята тежест заема и полагаемото си място сред общността.

Духовното, магическото и социалното са преплетени като действие със своята тежест и стойност, в различни степени, при различните общности и региони. Актът на пострижението при кумство натежава в една или повече от една посоки, най-вече в зависимост от желанието на родителите на детето. То е способ на обвързване не само с метафизичното от духовна гледна точка, но и с желаните видни членове на местното общество от социална такава.

Целта на проведеното изследване - да се проследи преплитането на религиозното с фолклора и да установим колко дълбоко свързани и неразчленими са тези процеси в традиционната обредна система, свързана с раждането, кръщението, пострижението и приемането на детето в общността, бе постигната. Без да се сравняват пряко двата

аспекта, бе подчертан контрастът между задълбочената постановка на духовния аспект на кумството при пострижение като съвкупност от заклинателни молитви и атрибути и общочовешкото възприемане на акта като традиционен празник, който прави хората по-здрави, по-чисти духовно и по-успешни, от друга.

В заключение е нужно да се подчертае, че пострижението при кумство играело важна съставна роля в живота на общността, но с времето е изгубило своята тежест и в следствие е престанало да съществува, но и до днес то представлява интерес за изследване от страна на науката, разкривайки едно непознато поле, което със сигурност ще открие нови специфики и дълбочини в антропологията..

Библиография

1. Barlek M. (1988). Podravski motivi: etnografia – naiva: Zagreb.
2. Frazer J. G. (2002). Zlatna grana: podrijetlo religijskih obreda i običaja. Prijevod i pogovor Dinko Telećan. Zagreb.
3. Fuček I. (1978). Nužnost krštenja za spasenje, u: "Bogoslovska smotra", sv. 48, br. 1–2, 57–78.
4. Gavazzi M. (1941). Šišano kumstvo u Lici. Lički kalendar. Zagreb.
5. Gavazzi M. (1959). Sudbina stare slavenske baštine kod južnih Slavena. Beograd.
6. Hećimović-Seselja M. (1985). Tradicijski život i kultura ličkoga sela Ivčević Kosa, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb.
7. Mažuranić V. (1913): Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, svezak IV. (KANAT - MED-), Zagreb.
8. Nazor A. (1993). Croatian Glagolic Incunabula, On the five hundredth anniversary of the Breviary of Blaž Baromić (1493 -1993).
9. Pantelić M. (1964). Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca, u: Radovi Staroslavenskog instituta, 5, 5–98.
10. Pantelić M. (1976). Kulturno-povijesni značaj hrvatskih glagoljskih liturgijskih kodeksa, u: "Crkva u svijetu", 11, br. 3, 237–246.
11. Runje P. (2011). The 450th Anniversary of the Brozić Breviary (1561).
12. Rožić V. (1907/08). Prigorje (Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Prigorje (Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena), Zagreb.
13. Stojković M. (1953). Historijski prilozi etnografiji Hrvata, 251-269.
14. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena (1897). book 2, Zagreb

Таня Димитрова

E-mail: dimitrova.italy@gmail.com

Таня Димитрова е магистър по специалностите: „Теология“ от СУ, „МИО“ от УНСС и „БА“ от У „Проф. д-р А. Златаров“. През 2012 г. Придобива образователна и научна степен „Доктор“ от ИЕФЕМ - БАН. Специализира „Външна политика и дипломация“ в Загребския Университет, “Право” в ИСК при УНСС, „Счетоводство на предприятието” в ИУ Варна и “Журналистика” в СУ. През годините работи последователно като: издател на вестник, председател на НПО, областен управител, посланик на Р България в Р Хърватия и към момента е генерален консул в Милано. Автор е на 4 книги и множество научни статии..